

Гавриловська К.П., Фурман О.І. Особливості Я-концепції підлітків з вадами слуху / Педагогіка і психологія: напрями та тенденції розвитку в Україні та світі: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (15-16 квітня 2016 р., м. Одеса).– Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016.– С. 38-42.

Гавриловська К.П.

*доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

м. Житомир, Україна

Фурман О.І.

*студентка соціально-психологічного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ СЛУХУ

Інтеграція дитини з вадами слуху у соціальне середовище – довгий і складний процес. Психологічний супровід дитини протягом цього процесу надзвичайно важливий. Для того, щоб він відбувався ефективно, психолог має володіти повним комплексом даних про особистісні особливості тих дітей, з якими він працює.

Звернення до проблеми особливостей Я-концепції підлітків з вадами слуху обумовлено тим, що Я-концепція, як ядро особистості людини, включена в безліч зв'язків з усіма психічними утвореннями і виступає в якості важливої детермінанти всіх форм і видів її діяльності та спілкування. Як центральна ланка саморегуляції, вона визначає напрямок активності людини, її ставлення до світу, до людей, до самої себе.

Самосвідомість осіб з повним або частковим порушенням слуху вивчалась Т.Н. Прилепською, В.Г. Петровою, А.П. Гозовою (особливості самооцінки та рівня домагань школярів з вадами слуху); М.М. Нудельман, О.А. Кошелевою, Н.К. Радіною (особливості розвитку самосвідомості в контексті становлення особистості дитини з вадами слуху) та ін.

Однак, попри значну кількість досліджень, особливості самосвідомості дітей з вадами слуху вивчені недостатньо. Переважно вчені розробляють проблему самооцінки дітей з вадами слуху. Питання глобального самовідношення, характерного для дітей з вадами слуху, залишається відкритим. Саме цим і зумовлено актуальність нашого дослідження.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей Я-концепції підлітків з вадами слуху. На основі аналізу літератури ми припустили, що існують відмінності Я-концепції у підлітків з порушеним та нормальним слухом. Підлітки з вадами слуху мають певні деформації Я-концепції, що проявляються у специфічних особливостях сприймання та оцінки себе.

Фундаментальною основою нашого дослідження є модель структури самосвідомості А.А. Налчаджяна [1]. Він розглядає Я-концепцію як рівневу ієрархічну систему уявлень індивіда про себе, що функціонує на свідомому та підсвідомому рівні. Вона є результатом соціалізації та соціально-психологічної адаптації особистості до типових ситуацій її життєдіяльності. Я-концепція характеризується різним рівнем складності. Я-концепція тісно пов'язана із соціальним середовищем; виступає як причиною, так і наслідком поведінки людини у соціумі.

Формування Я-концепції у дітей з вадами слуху не може протікати відповідно до норми, оскільки дитина часто не має об'єктивного уявлення про себе, про те, як її оцінюють інші. Систему оцінок дитина, зазвичай, переймає від значимих осіб. Індивідуально-психологічні особливості, почуття неповноцінності та соціальна ізоляція призводять до деформації розвитку Я-концепції дітей з вадами слуху, що може призвести до формування неадекватного Я-образу або появи гіперкомпенсаційних тенденцій. Сприймання себе та інших у підлітків з вадами слуху некритичне, зазвичай має тенденцію до переоцінки. Відповідно до даних положень, в гіпотезі даного дослідження сформульовано припущення, що підлітки з вадами слуху мають певні деформації Я-концепції, що проявляються у переоцінці власних якостей,

некритичності сприймання себе та інших, наявності гіперкомпенсаційних тенденцій на рівні самосвідомості.

Відповідно до мети та структури дослідження, збір емпіричних даних проводився одночасно з двома вибірками досліджуваних:

- першу вибірку складають діти з вадами слуху. Дослідження проводилось на базі Житомирської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів для глухих дітей. Вибірку складають учні у кількості 15 осіб, з яких 9 хлопців, 6 дівчат. Вік досліджуваних – 13-15 років.

- другу вибірку складають діти без вад слуху. Дослідження проводилось на базі ЗОШ №21 міста Житомира. Вибірку складають учні 8 класу у кількості 15 осіб, з яких 7 хлопців, 8 дівчат. Вік досліджуваних – 13-14 років.

Етапи дослідження:

1. Дослідження особливостей Я-концепції за методикою «Дитяча шкала Я-концепції» Е. Пірса, Д. Харріса в адаптації А.М. Прихожан.

2. Виявлення відмінностей в самоставленні за різними аспектами Я-концепції між двома вибірками досліджуваних за формулою розрахунку U-критерію Манна-Уїтні для незалежних вибірок.

3. Дослідження загальних особливостей самосвідомості дітей з вадами слуху за проективною методикою М.З. Дукаревич «Неіснуюча тварина». Методика була проведена лише з першою групою досліджуваних. Вибір методики обумовлений наступними факторами: методика дозволяє працювати не тільки зі свідомими образами та конфліктами, але й з тими що до кінця або взагалі не усвідомлюються досліджуваними; завдання методики сприймається як гра, що дозволяє знизити рівень тривожності через ситуацію дослідження і підходить для роботи з дітьми; результати методики є прямою проекцією, самопрезентацією автора в більшій мірі, ніж результати, отримані за іншими подібними проективними методиками.

У ході дослідження виявлено, що підлітки з вадами слуху мають низький ступінь диференціації структурних елементів Я-концепції, в порівнянні з дітьми без вад слуху. Іншими словами, підлітки з вадами слуху на свідомому

рівні мають низьку складність Я-концепції. Дослідження з використанням проективної методики, дозволило виявити, що на підсвідомому рівні, складність Я-концепції вища (оцінки себе за різними критеріями більш варіативні). Відповідність рівня самосвідомості ступеню складності Я-образу у підлітків з вадами слуху можна зобразити схематично (див. Рис. 1.):

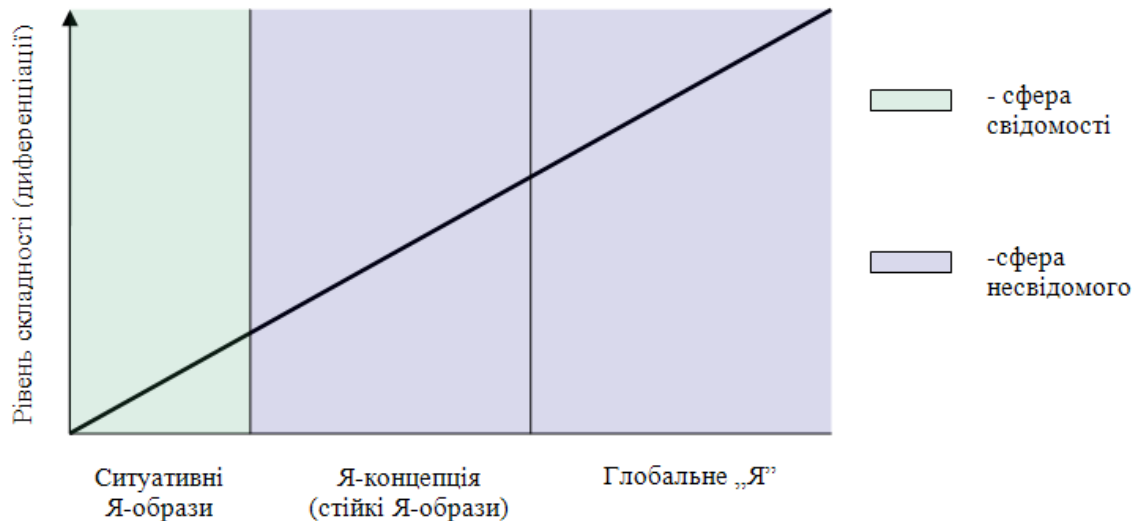

Рис. 1. Структура Я-концепції дітей з вадами слуху

У результаті проведення дослідження розкрито характер особливостей Я-концепції підлітків з вадами слуху, що дає нам можливість зробити наступні висновки:

- Існує конфлікт усвідомленого та неусвідомленого Я-образу у дітей з вадами слуху. На рівні свідомості існують образи, покликані виконувати захисну та адаптивну функції самосвідомості або є наслідками низького рівня складності Я-концепції.

- Підлітки з вадами слуху на рівні свідомості сприймають себе більш позитивно, ніж їх однолітки з нормальним слухом. Однак, цей образ більш ситуативний, менше піддається впливу об'єктивних факторів, еkleктично сформований із зовнішніх оцінок.

- У порівнянні зі дітьми з нормальним слухом, на рівні свідомості, підлітки з вадами слуху мають більш позитивне ставлення до своєї зовнішності та фізичних якостей. Дане явище можна пояснити недостатньо чіткою сформованістю образу тіла, оскільки він будується на оцінках найближчого

оточення дитини, що може спотворювати його в бік переоцінки; обмеженістю критеріїв фізичної привабливості, внаслідок однорідності соціального оточення; некритичністю ставлення до власного тіла внаслідок відставання у розвитку самосвідомості.

- У порівнянні зі дітьми з нормальним слухом, підлітки з вадами слуху, на рівні свідомості, щасливі та задоволені життям. Це може бути пов'язано зі „штучним” відтворенням в межах інтернату соціального життя, створенням умов для задоволення потребової сфери дитини, формуванням сприятливого психологічного клімату.

- На рівні підсвідомості виявлена тенденція до негативного сприймання свого положення у соціумі, прагнення до його зміни. Високий рівень самооцінки та рівня домагань, призводить до того, що підлітки з вадами слуху схильні ставити перед собою доволі складні цілі, таким чином підвищуючи ризик фрустрації, яка в результаті може знизити рівень самоповаги особистості.

- Підліткам з вадами слуху притаманна певна акцентуованість на одному класі якостей (фізичних або інтелектуальних), що може бути наслідком гіперкомпенсаційних тенденцій.

Підлітки з вадами слуху мають певні деформації Я-концепції, що проявляються у специфічних особливостях сприймання та оцінки себе: переоцінці власних якостей, некритичності сприймання себе та інших, наявності гіперкомпенсаційних тенденцій на рівні самосвідомості. Однак, переоцінка власних якостей та некритичність сприймання виявлені лише на свідомому рівні Я-концепції, в той час як гіперкомпенсаційні тенденції більшою мірою характерні для підсвідомого рівня.

Отже, з огляду на результати дослідження ми бачимо, що гіпотеза дослідження підтверджена. Існують відмінності Я-концепції у підлітків з порушеним та нормальним слухом: підлітки з вадами слуху мають більш позитивний Я-образ. Однак, ця відмінність прослідковується лише на свідомому рівні Я-концепції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Налчаджян, А.А. Я-концепция // Психология самосознания. Хрестоматия / А.А. Налчаджян. – Самара, 2000. – С. 333 – 393.